

Bakó Endre

Levelek Debreczeni Istvánhoz

Ez a néhány levél, amit dr. Debreczeni Pál berettyóújfalui szemészfőorvostól kaptam xeroxmásolatban, érthetőbbé válik, ha vázlatosan ismertetem édesapja, Debreczeni István életútját.

Nagyszalontán született 1887. május 17-én. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd a debreceni Református Kollégiumban folytatta. Debrecenben teológiai tanulmányokat folytatott, végzés után Széll Kálmánnak, Arany János vejének hívására Szalontára ment segédlelkésznek. Itt 1925-ig végzett lelkészi szolgálatot, emellett az Arany János Emlékegyesület titkára. Később Szatmáron választották meg, ott a Kölcsey Kör elnöki tisztségét is betöltötte, közben a nagykőrösi Arany János Társaság is tagjává választotta. 1936-tól 1959-ig a temesvári református gyülekezet lelkésze volt. Már fiatal korától fogva írt irodalmi cikkeket, leginkább értékes életrajzi dolgozatokat Arany Jánosról.

Időközben kitűnő filológussá képezte magát. 1913-ban megírta az Arany Emlékegyesület (1882–1912) történetét, elkészítette a Múzeum katalógusát. 1936-ban Arany János lelki világa címmel nagy érdeklődést kiváltó tanulmányt írt. Irodalmi munkásságát egy remek könyvvel koronázta meg. Az Arany János hétköznapijai c. könyvét 1961-ben rendezte sajtó alá még Temesváron, 1968-ban adta ki a Gondolat Kiadó Budapesten. Az előszóban írja: „Két éven át harmadik és negyedik osztályos gimnazista koromban, minden vasárnap ott őrködtem a Múzeum akkori őre, Király József tanárom mellett, s egyre közelebb kerültem Aranyhoz. Megismerkedtem vele. Még jobban, mikor életem derekán átrendeztem az egész Múzeumot, és megírtam első rendszeres katalógusát. A múzeum minden emléktárgya, kézírata megfordult kezemben. Én olvastam végig – tudomásom szerint – először sógorához írott leveleit, melyeknek jó része mindeddig

ismeretlen az irodalomtörténet előtt. Mindezekből beleláttam életébe, lelkébe és valósággal személyes ismerősömnek éreztem – nem a nagy költőt – hanem az egyszerű embert. Családilag is közel jutottam hozzá. Anyám sokszor emlegette, hogy apja, tehát anyai nagyapám, mint szegény árva fiú a még félig diák, félig tanító Arany Jánosnak mendikánsa, szolgadiákja volt a szalontai gimnáziumban. Apámtól megtudtam, hogy Debreczeni János csizmadia céhmester, akitől Arany szalontai házáat vette a piactéren, nagyapám testvére volt. Jól ismertem Arany Sára nénijének unokáját, Jámbor Mihályt és bizalmas viszonyba jutottam vejevel, Széll Kálmán szalontai református lelkésszel, aki elmondta Arany Juliska halálának történetét. Ott voltam a szertartáson, mikor Juliska hamvait a szalontai régi bezárt temetőből az új temetőbe szállították. A hamvak áthelyezése Juliska unokatestvére, özv. Ercsey Ernőné és leánya, valamint Arany László özvegye: Voinovich Gézané akaratából a nyilvánosság teljes kizárásával ment végbe, mert szerintük ez egyezett meg a költő gondolkodásával. Csak engem hívtak meg hitvesemmel együtt, és kérésükre az utolsó búcsút én formáztam szavakba 1925. március 2-án, a költő születése napján. Mindezek alapján kötelességemnek tartottam, hogy tovább adjam mindazt, amit megtudtam Aranyról, az emberről.”¹

Debreczeni István 1965. április 6-án áttelepült Magyarországra, s fiánál lakott Berettyóújfaluban, egészen 1973. január 8-án bekövetkezett haláláig. Levelezésének sorsáról nincs tudomásom.

Az alább következő Tabéry- és Berde-levelek egy különleges irodalmi kezdeményezés dokumentumaihoz járulnak hozzá. Az Erdélyi Szépmíves Céh az évek folyamán óvatosabbá és üzletiesebbé vált, a hivatalos konfliktusokat elkerülendő, tartózkodott az olyan könyvek kiadásától, amelyek a romániai magyar kisebbség valóságos helyzetével foglalkoztak, s inkább a történelmi regényeknek adott zöld utat. Nem volt hajlandó például kiadni Berde Mária „Szentségvívők” c. regényét. Erre 1933-ban az erdélyi írók egy csoportja: Berde Mária, Szombati Szabó István, Olasz Lajos, Bárd Oszkár, Károly Sándor, Molter Károly és Tabéry Géza kivált a céhből és megalapította az Erdélyi Magyar Írói Rendet, az EMIR-t, amely a

¹ Tabéry 1970. 301, 314.

„vallani és vállalni” jelszó jegyében törekedett a magyar kisebbség problémáinak megszólaltatására. Négy könyvet adott ki, azután fúzióra lépett a magyarországi „Nyugat” kiadóval. Minthogy azonban a román állam a közös kiadású könyveket nem engedte Romániában terjesztetni, az EMIR, – Tabéry Géza szavaival – ”bevonta vitorláit”. Az EMIR történetét egyébként Tabéry Géza röviden megírta Két kor küszöbén című könyvében (Egy romantikus irodalmi csoportosulás) ezért a bővebb ismertetést mellőzöm.

Forrásközlés

Móricz Zsigmond levele Debreczeni Istvánnak.
Budapest, 1932. október 10.

Mélyen tisztelt Uram!

Örömmel vettem levelét, csak azon csodálkozom szerfelett, hogy az én levelemet nem tetszett annak idején megkapni. Én engedélyt kértem tanulmányának a közlésére, s mikor az megjelent, tiszteletpéldányt küldtem belőle, egyik esetben sem kaptam választ. Most abból a számból, melyben a dolgozat megjelent, egyidejűleg 2 példányt postára teszek. Nekem ez az Arany-arckép nagyon ízlett és hasonlókat szívesen vennék a Nyugatba. Kérem azért, legyen szíves elküldeni a felajánlott munkákat, én azokat rögtön elolvasom, és megírom, mit lehet velük csinálni.²

Maradok meleg baráti üdvözlettel:

Móricz Zsigmond.

² Debreczeni István hiteles dokumentumok alapján Arany János mindennapi ügyes-bajos dolgait írta meg: kinek tartozott, hogy vett házat, hogyan kupeckedett, mit csinált írói díjaival, mit evett, mennyit ivott, milyen ruhákat viselt stb. A realista, valóság iránt fogékony Móricznak ezek az írások nagyon tetszettek, jobban, mint az Aranyról szóló tudományos értekezések. A levél a „Nyugat” céges papírján írógéppel íródott.

A Nyugat Kiadóhivatal levele Debreczeni Istvánnak.
Budapest, 1932. október 22.

Igen tisztelt Uram!

Móricz Zsigmond szerkesztő úr értesíti, hogy kézirateit megkapta, rövidesen válaszolni fog rá. Mi annak idején a jelzett Nyugat-számokat postára adtuk, most, hogy az elveszett, nem merjük újra útnak indítani. Talán még odaérnek, csak feltartóztatták.³

Kiváló tisztelettel:

olvashatatlan aláírás

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. augusztus 28.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Barátom!

E levelemmel egyidejűleg megint szemtelenkedem nálad egy paksaméta könyvvel. Ma adtam fel címedre az Erdélyi Magyar Írói Rend második kiadványát azoknak a kedves szatmári előfizetőknek a számára, akiket a tél folyamán te voltál szíves összetoborozni. A csomagban, ami címedre megy, a könyvek borítékozva vannak, és mindegyik megcímezve. Ezenkívül idemellékelve is küldök egy előfizetői listát, hogy megkönnyítsem kedves fáradozásodat. Az a kérésünk hozzád, hogy légy szíves a könyveket a szatmári előfizetőkhez egy megbízható ügyes emberrel kézbesíttetni, s tőlük az emberrel kötetenként egyszáz leit beinkasszálni. Az embernek, aki az inkasszóval bíbelődik, légy szíves minden inkasszált 100 lei után az Írói Rend részéről 10 lei jutalékot adni, az egybegyűlt összeget pedig,

³ A levél ugyancsak a „Nyugat” céges papírján íródott írógéppel, s bizonyíték a Móricz Zsigmond és Debreczeni István között kialakult munkakapcsolatra. Kiderül belőle az is, hogy Magyarország és Románia között nem volt megbízható a levélkézbesítés.

természetesen a 10 leiek levonásával és postaköltséged levonásával légy kegyes címemre beküldeni. Jó volna, ha most elseje körül, amikor az embereknek pénzük van, ejtenéd meg az inkasszót. A te címedre menő könyv árát ne küldd be, az tiszteletpéldány. Arról van ezen kívül szó, hogy szeretnénk az EMIR kiadásában szegény jó íróársunk, Szombati Szabó István⁴ postumus írásait is kiadni, amely könyv kiadására vonatkozólag én már érintkezésbe léptem részint az özvegyével, részint a királyhágómelléki egyházkerülettel oly értelemben, hogy mi a könyvet januárban hoznánk ki, minden tiszta jövedelme az elhunyt családját illetné, de minimálisan biztosítanánk neki a könyv után 15 000 leit. A könyv példányszámát, expedíciós és nyomtatási költségeit az egyházkerület vagy az özvegy megbízottjával kontrolláltatnánk.

Tudom, hogy te Szombatinak jó barátja voltál. Én most ősszel lemegyek Lugosra, elkérem Szombatinétól szegény Pista összes adatait. A könyvhöz szeretnék egy életrajzi előszót írni, azonkívül szeretném, ha még vagy nyolc-tíz nyomtatott oldalnyi tanulmány örökítené meg Pista költői, emberi, lelkészi alakját. Igen megtisztelnél, ha volnál olyan szíves ezt az utóbbi munkát a könyvhöz Te elvállalni. Ezzel tartoznánk is az emlékének. Kérlek, írd meg, számíthatok-e közreműködésedre e tanulmány megírása erejéig?

A most címedre küldött Emír-könyv az én „Októberi emberek” című regényem. Program szerint Berde Szentségvivőkjének kellett volna jönnie, de részben technikai akadályok, részint Berde közbejött súlyos betegsége miatt az ő könyve eltolódott karácsony előttre, s így ezt az én könyvemet kellett és lehetett csak kihozni most.

Ne haragudj, hogy ilyen sokat untatlak, e hosszas levéllel. Feleséged ő- nagyságának kérlek, add át tiszteletteljes kézcsókomat.

Téged igaz tisztelettel és szeretettel üdvözöllek:

Tabéry Géza

⁴ Szombati Szabó István 1887-ben született Debrecenben, 1934. július 3-án halt meg Lugoson, ahol református lelkész volt. Egy ideig nagyon népszerű költő volt. Barátai szorgalmazták válogatott verseinek kötetbe való rendezését. A könyv 1935-ben látott napvilágot Hazajáró lélek címen.

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
[Nagyvárad], 1934. október 20.

(Autográf, boríték nélkül, a Nagyvárad Újságíró Klub céges papírján,
Oradea, Piata Regina Maria 4 - Str. Rimanóczy 10.)

Egy kicsit megkéstem az ígéretem teljesítésével, hogy tudniillik szegény Szombati Szabó Pista összeállított életrajzi adatait neked elküldjem. Sok dolgom volt, többek között Lúgoson is jártam, ahol emlékbeszédet kellett tartanom (a Magyar Párt megfestette és a gyászünnepség keretében leplezték le Pista arcképét a Magyar Házban.) Október elejére ígért bevezető életrajzomat így csak most küldhetem. A mellékelt gépírástos életrajz, illetve bevezetés a kötethez első konceptus ugyan, amin stilisztikai változtatásokat (ugyan) eszközölök még, de többet már nem mondok Szombatról. Légy szíves, nézd át ezt az írást abból a megbeszéltszempontról, hogy ketten ugyanazt ne írjuk, azon kívül aztán írd Pistáról úgy, ahogy legjobban esik lelkednek.

A Te emlékezésedet elég lesz, ha december 1-re elküldöd hozzám, viszont akkorára biztosan számítok rá, mert az egész kéziratot akkor nyomdába kell adnunk.

Légy szíves, azon kívül az „Októberi emberek” előfizetőitől a beinkasszált pénzeket a 10%-os levonással lehetőleg nemsokára elküldeni, mert mostanában a pénzre szükségünk volna a további költségek fedezésére. Ne haragudj, kérlek a molesztálásért, valamint azért a kérdésemért sem, hogy nem esnék-e terhedre, ha a Kölcsey Egyesületben Szombati Szabóról egy fél órási előadást tartanék az ősz folyamán? Tavaly ugyanis 2 előadást ígértünk előfizetőinknek s eggyel még adósok vagyunk. Ez a szomorú alkalom volna most legmegfelelőbb a II-ik előadásra. Nagybányán hasonló estélyt november 24-én tartunk valószínűleg.

A Nagyságos Asszonynak kezét csókolom, Téged igaz barátsággal és tisztelettel üdvözöl:

Tabéry Géza.

U. i.: Balogh Pista ott van-e már nálatok?

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. november 25.

Kedves Barátom!

Megkaptam november 22-ről kelt szíves soraidat és köszönettel értesítelek arról is, hogy az előzőleg elküldött kétezeregyszáz leit az „Októberi emberek” előfizetési összegeként kézhez kaptam. A pénzküldemény kézhezvételét azonnal nyugtázni és köszönni akartam, de a szelvényen jelezted, hogy részletesen írsz, s úgy gondoltam, hogy majd leveled érkezése után írok Neked. Szombati Szabó István kötetét most készítjük elő. Tudom, hogy a dolgod rendkívül sok, mégis kérlek, légy szíves szentelj rá időt, hogy a megbeszélrt írást a kötet számára mielőbb elkészítsed. Miután a Szombati Szabó-kötetet megelőzőleg még Berde Mária regénye jön, a december elsejei terminust legkésőbb karácsonyig még eltolhatjuk a számodra a Szombati Szabó-írásod beküldésére, de akkor egyetlen szükséges lesz az írás, mert újév előtt legkésőbb nyomdába kell adnunk az anyagot. Nagyon rosszul esik nekem, hogy a december nyolcadiki szatmári estélyen legjobb akaratom, kedvem ellenére sem tudok részt venni. Ugyanis a nagybányai estély ügyében Ajtai Nagy Gábor már két héttel ezelőtt írt, kitolta az eredeti nagybányai terminust éppen december 8-ra. Akkor még nem tudva a Ti dátumoktokról, én elfogadtam dec. 8-át a nagybányai terminusnak és most ők eszerint készülnek. Egyébként bármikor, ha szükségetek van rám, készséggel megyek, csak jó előre tudassátok az időpontot. Ez idő szerint október nyolcadiktól eltekintve nem vagyok lekötve sehol sem, csak még dec. 2-re Nagyszalontán.

A Nagyságos Asszonynak kezét csókom, Téged szeretettel üdvözöl igaz híved és barátod:

Tabéry Géza.

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Nagyvárad, 1934. december 19.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Jó Barátom!

A napokban Berde Máriáék feladták címedre az Írói Rend harmadik kiadványát, Berde „Szentségvívők” című 2 kötetes regényét. Légy kegyes majd a könyvet a szatmári előfizetőkhez eljuttatni, s a kézbesítésre a 10 %-ot visszatartani, s alkalomadtán majd az egybe gyűlt összeget megküldeni. Félreértések elkerülése végett is jelzem, hogy a Berde-regény mindkét kötetének együttes ára is csupán 100 (Egyszáz) lei. Ígért Szombati Szabó-írásodat nagyon várom, mert most már kezd körmünkre égni az idő. Légy szíves, küldjed sürgősen, bár tudom, hogy lelkesembernek éppen az ünnep nem ünnep, hanem fokozott munkálkodás, mégis kérlek, amilyen gyorsan csak tudod, tedd postára az írást. Kb. 10 nappal ezelőtt Nagybányáról átutazóban volt egy jó óra időm ugyan Szatmáron, de nem tudtam bebemenni Hozzád. Pirklerrel beszéltem csak és üzentem Neked.

Kellemes, boldog ünnepeket kívánok Neked családdal együtt és igaz tisztelettel, szeretettel üdvözöllek:

Tabéry Géza

Tabéry Géza levele Debreczeni Istvánnak.
Hely és dátum nélkül.
(Autográf, boríték nélkül)

Kedves Jó Barátom!

Hálás köszönettel nyugtázom úgy a Berde-könyv után megküldött 2000 (Kettőezer) leinek, mind a Szombati Szabó-kötethez küldött nagyon szép írásodnak kézhez vételét. Az előszó még idejében érkezett, úgyhogy azt természetesen hozzuk a könyvben, valamint azt a szalontai verset is, amit mellékelteél. Nagyon meghatott az a buzgóságod, hogy szegény Pista könyvéből oly szép számmal

vállaltad magadra az elhelyezést. Eddig az Egyházkerülethez kétszázkilencven előjegyzés érkezett be (beleértve a te külön előjegyzésedet is, úgyhogy most már elég optimisztikusan nézek a kötet anyagi sorsa elé. Az Erdélyen túli könyvplaszírozás érdekében én írtam még december elején Balthazár püspöknek, akitől az a válasz jött, hogy ők szívesen ’hívják fel a figyelmet’ a könyvre megjelenés után, de közvetlen elhelyezésre nem vállalkoznak. Ravasz László valamivel melegebben válaszolt Berdének. A könyvforgalom ismeretében mi úgy gondoltuk tehát, hogy hogy vagy száz-százötven kötetrel nyomatunk többet a normális plusz, a már lejegyzett példányszámnál. Nagyon rizikót nem mernék vállalni, tekintve, hogy a rizikó esetleges balsikere nem miránk, hanem az özvegyre ütne vissza.

Még egyszer nagyon köszönve sok szíves fáradozásodat, s jó egészséget kívánva úgy Neked, mint kedves családnak, marad igaz ragaszkodással és szeretettel őszinte híved és barátod:

Tabéry Géza

Berde Mária levele Debreczeni Istvánnak.
Hely nélkül, 1936. december 10.

Kedves Nagytiszteletű Uram!

Meghatott örömmel vettem tudomásul férjemtől, hogy a kerületi közgyűlés alkalmával neki az Emir ügyeinek további pártolását megígérni volt szíves. Ismerve, hogy mit jelentett számunkra az a jóindulat, melyet ügyünk iránt Szatmáron tanúsított, fel sem tudom becsülni ígéretének értékét. Először is kérem, fogadja legmelegebb köszönetemet velünk-érzése miatt. Küldjük tehát mindenekelőtt ezt a tiszteletpéldányt és küldünk hozzá néhány tájékoztató ívet, amely teljes felvilágosítást nyújt tevékenységünk mai stádiumáról. Úgy hisszük, hogy törekvéseinknek oly előkelő szellemi fórumtól való elismertetése, mint a Nyugat Kiadó, megteszi hatását közönségünkre is. Temesvári ismerőseink közül felhívjuk szíves figyelmét arra a körülményre is, hogy a Magyar Párt egy lelkes tagja ott egy ideig dolgozott az Emir ügyében, és csak elfoglaltsága miatt nem vállalja tovább a

munkát, esetleg ő tud előfizető címekkel szolgálni, neve: Árvay Rezső. Továbbá az evangélikus lelkésznek, Argaynak felesége, férjemnek régi jó ismerőse, és hát-ha vállalkozik, hogy saját egyháza körében beszervezi az előfizetőket.

Igen, kérem, induljon meg Temesvárt is abban az önzetlen irodalom-támogatásban, mely annyira fontos tényezője a nemzetmegtartás munkájának, lelkészeink egyik legszebb kötelességének és hivatásának. Kérem, fogadja meleg kézszorításomat és azt a kívánságomat, hogy új munkahelyén minden lépését áldás kísérje.⁵

Szíves üdvözlettel:

Berde Mária.

Igaz tisztelettel üdvözli Róth Jenő

⁵ Az EMIR támogatása az Erdélyi Helikon ellenében nem volt népszerű gesztus, elkötelezettséget feltételezett. Az időközben Temesvárra került Debreczeni István református pap létére vállalta a kiadó támogatását, mindaddig, amíg az élt.

Források és irodalom

Kézírtos források

Bakó Endre magángyűjteménye, Debreczeni István levelei (másolatok)

Szakirodalom

Tabéry 1970.

Tabéry Géza. Két kor küszöbén: önéletírások. S. a. r., jegyz. Robotos Imre. Bukarest, 1970.

Letters to István Debreczeni

István Debreczeni (1887-1969) was a Reformed pastor serving for a period in Nagyszalonta, János Arany's hometown, and was also the keeper of the János Arany Museum. He maintained the catalogue of the museum, so each piece of the collection passed through his hands. That's why he had a thorough knowledge of all the everyday episodes of the great poet's life, and wrote articles in this topic for the journal "Nyugat", the editor Zsigmond Móricz was very pleased about. Two letters testify to this.

Later on István Debreczeni served in several Transylvanian towns, and made contacts with Transylvanian writers. When a few writers led by Géza Tabéry left the Transylvanian Fine Arts Guild (1933) and founded the Order of Hungarian Writers in Transylvania ("EMIR") the new, but short-lived publishing house was supported by István Debreczeni. This relationship was documented by 6 letters.